

КАК МЕДИАЦИЯТА ИЗГРАЖДА ПРАВНА КУЛТУРА

Петя Стоянова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

HOW DOES MEDIATION PRODUCE LEGAL CULTURE

Petya Stoyanova

Sofia University „St. Kliment Ohridski“

Резюме: В тази работа се изследва ролята на медиацията като част от правната култура на гражданите. Обяснени и разгледани са основни правни понятия и нормативни актове. Внимание се обръща и на скорошните промени в Закона за медиацията в България. Акцентът е върху повишаването на осведомеността на хората за извънсъдебните способности за решаване на конфликти и показването как медиацията изгражда правна култура.

Ключови думи: *медиация, правна култура, правен спор, алтернативно разрешаване на спорове, Закон за медиацията*

Abstract: In this report the role of mediation as a part of citizens' legal culture is being examined. Basic legal concepts and normative acts are being explained and analyzed. The new changes in Bulgaria's Mediation Law are also being regarded. The emphasis is on raising people's awareness of non-judicial conflict resolution methods and showing how mediation builds legal culture.

Key words: *mediation, legal culture, legal dispute, Alternative Dispute Resolution, Mediation Law*

Въведение

Правната сфера изглежда трудно понятна за хората без юридическо образование. Тези без задълбочени правни познания, при евентуален конфликт помежду си, могат да избират от различни варианти за уреждане на спора (приемаме, че някакви техни лични сфери са дълбоко засегнати и отношенията им са пределно изострени). В такива случаи най-често те се плашат едни други със съд, а е нереалистично да приемем, че всяка сериозна конфронтация е уместно да се решава в съдебна зала. Ако на страните им се осигури уютна и защи-

тена обстановка, в която да могат да изкажат емоциите и исканията си открито, без да срещат укор за това, и то под пълна конфиденциалност, то има по-малък шанс те да стигнат и до съдебен процес.

Член 47 от Хартата на основните права на Европейския съюз казва, че „Всеки, чиито права и свободи, гарантирани от правото на Съюза, са били нарушени, има право на ефективни правни средства за защита пред съд в съответствие с предвидените в настоящия член условия. Всеки има възможността да бъде съветван, защитаван и представляван“ (Харта на основните права на Европейския съюз. // Официален вестник на Европейския съюз 2016). Пределно ясно е, че достъпът до правосъдие е основен принцип и с цел подпомагане на по-добрия достъп до него на 15-16 октомври 1999 г. на заседание в Тампере Европейският съвет призова държавите членки да въведат алтернативни, извънсъдебни процедури (Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси 2005). Медиацията като алтернативен на съдебната процедура способ осигурява изгодно и умело разрешаване на граждански и търговски спорове чрез процедура, съобразена с нуждите на страните. По-вероятно е споразуменията, постигнати по време на медиация, да бъдат спазвани доброволно и да спомогнат за поддържането на приятелски и трайни отношения между страните. Тези предимства са дори по-ясно изразени в ситуации, включващи трансгранични елементи.

Изложение

Понятие за правна култура

Правната култура се явява неразделна част от цялостната култура на обществото и отделните хора. Съставляват я основните принципи на правото, ценностната система на обществото и отразява нивото на развитие на цивилизацията и начина на мислене на гражданите. Нейното формиране има политически, морални и естетически елементи. Свързваме я със създаването на устойчива морална и правна среда, социална отговорност и защита, зачитане на човешкото достойнство. В центъра ѝ стоят интересите на човекът – гражданин. Темата за правна култура е отчетливо изразена с понятието за правно съзнание в модерната правова държава (Пенчев

2023). Можем да говорим за правна култура на индивида и правна култура на общността. Това е набор от знания, които придобиваме още в най-ранните си години, започвайки от общоприетите правила на етиката и морала, минавайки през правата ни като граждани в съответната държава. Даниела Акатино Скалиоти, професор във Факултета по правни и социални науки от Universidad Austral de Chile, говори за правната култура по следния начин: „Понятието правна култура е разработено като концептуален инструмент за разбиране на правото като социален феномен, тоест като процес, действащ в обществото. Ако някой се опита да обхване правото от тази гледна точка, самото позоваване на нормативни продукти (закони, съдебни решения, договори и т.н.) и на правни институции, тяхната организация и процедури е недостатъчно; той изоставя цяла област, която се отнася до социалното значение на правото, до неговото функциониране в обществото. Описанието на социалното функциониране на закона трябва също така да отчита нагласите, оценките и вярванията, които се споделят в обществото по отношение на закона. Аналитично е възможно да се разграничат три области, в които вътрешната правна култура влияе върху конфигурацията на знанията, свързани с правото:

а) дефинирането на ролята на юриста, характеризирането на това, което съответства на правилното изпълнение на тази дейност, според очакванията на общността;

б) дефинирането на това, което трябва да се разбира като закон, критериите за валидност и връзките между тях, въз основа на идеи и вярвания, споделяни от общността на юристите; и

в) определянето на структурата на правния дискурс чрез дефиниране на интерпретативните, експозиционните и аргументативните техники и концептуалните системи, приети в тази общност.“

По данни на Националното изследване на правното съзнание 2012 51% от българите търсят правна информация в медиите (без да включваме търсенето в интернет) (Пенчев, Н. 2023). Има хора, които отдават голяма част от живота си на изучаването на юридическата сфера – първо в университет, после се специализират, за да тълкуват и разбират правото. Обикновеният гражданин има „задължението“ да е запознат с основните си права, базисно как функционират съдебните институции и кога да се обърне към тях. В допълнение е уместно да се постави въпросът винаги ли е уместно той да се обърне

към тях. Най-често срещано при спор е да се чуе заплаха със съд, но не всяко по-сериозно пререкание би имало полза от съдебен спор. В тази работа се приема, че правна култура в обществото има, тя е видимо налична (макар и варираща от човек на човек), но със сигурност имаща възходящ темп на развитие и постоянно обогатяваща се. Чрез различни способности тя се гради у хората.

Цел на доклада

Ще се проследи как алтернативните способности за разрешаване на спорове развиват правната култура, като в частност се обърне внимание как медиацията като един такъв алтернативен метод допринася за това развитие. Ще бъдат коментирани позитивите от този способ и вписването му в облика на правната култура въпреки традиционно неюридическия му характер. Ще се разгледа как процедурата по медиация е уредена в различни нормативни актове. Специално внимание ще бъде обърнато и на Закона за медиацията в България, в който наскоро бяха внесени промени, коментирайки дали целта на измененията се вписва в идеята медиацията да е част от правната култура, респективно правното съзнание на обществото.

Алтернативните способности за решаване на спорове

Методите за алтернативно решаване на спорове представляват процедури, в които неутрално трето лице съдейства на страните да разрешат конфликта си. Появили са се като друг вариант на съдебното производство, за да предложат на спорещите страни възможности за повече икономичност и ефективност в сравнение с традиционния съдебен процес. Отличават се с минимална формалност, високо ниво на поверителност и дискретност, дружелюбност и най-важно – контрол върху процеса и решение, идващо от самите страни. Има опция експерти да се включат, за да дадат оценка и професионално мнение, консултирайки страните на подходящия етап от процедурата. Освен медиацията, популярни способности за алтернативно решаване на спорове са помирение, неутрална оценка, арбитраж.

Медиацията е процедура, по време на която неутрално трето лице улеснява комуникацията между две или повече страни с цел да подпомогне разрешаването на проблемите им и да способства за постигане на спогодба (Закон за медиацията 2023).

Все още състоянието на медиацията у нас може да се определи като незадоволително, въпреки че България е една от първите държави в Европа, която още през 2004 година е приела Закон за медиацията. Според доклада на Европейската комисия за ефективност на правосъдието (СЕРЕЈ) от 2017 г. „Първа оценка и препоръки – Развитие на медиацията в България“ медиацията не е достигнала пълния си потенциал и според действащите правни разпоредби в тази област медиацията е напълно доброволна, а не задължителна (Закон за изменение и допълнение на Закона за правната помощ 2022).

Правно положение на медиатора

Правното положение на медиатора е интересен момент, понеже това не е задължително юрист по образование и професия. Изискванията за придобиване на правоспособност на медиатор са уредени в чл. 8 от Закона за медиацията. Той законово е задължен да не дава правни съвети, а да насърчи страните с техники, придобити по време на курса му на обучение, сами да предложат решения на проблемите си. Така идеите, идващи директно от тях, има по-голям шанс да се спазват стриктно, отколкото ако биха им били наложени от външни лица. И въпреки липсата на правна есенция на процедурата, тя има юридически елемент. Привлекателното в нея е, че всички печелят или поне минимално губят. Иначе в съда един печели и винаги има губеща страна. Работата на медиатора съчетава много аспекти в себе си, тъй като слоевете на конфликта могат да са със социални, психологически, културни, икономически, идеологически или политически аспекти. Това е кариера, която дава обещаващи перспективи за развитие в България, а и в Европа. Тя обаче не е записана като част от регулираните професии в България в списъка на НАЦИД (НАЦИД. Професионални квалификации 2023). Както вече бе споменато, юридическо образование не се изисква, но обичайно се попада на медиатори, които са и същевременно юристи. Най-често срещаните професии сред медиаторите (наред с юристите на първо място) са психолози, мениджъри човешки ресурси, счетоводители и собственици и управители на различни бизнеси (Споразумения 2023а). Това е сред професиите на бъдещето, та несъмнено с нарастващата ѝ актуалност и особено нашумелите изменения в Закона за медиацията, няма спор, че чрез възможностите за обучения по медиация и практикуването ѝ правната култура на

гражданите се увеличава. Успехът на медиацията се корени в уменията за комуникация *vis-à-vis* (лице в лице) с останалите (Prayer, S. 2012), това поддържа диалога жив и е важно да се започнат успешни практики с подрастващи още в училище. Като се говори за това, все пак не трябва да се забравя, че медиацията и правните консултации трябва да се допълват, не просто да се изтъкват предимствата на медиацията пред правната консултация единствено на база цена, защото и двете си заслужават заплащането. За по-добро изпълнение на задълженията е препоръчително адвокати и нотариуси да преминат основно обучение по медиация.

Промени в Закона за медиацията

14 юли 2022 г. бележи датата, на която Висшият съдебен съвет дава старт на проект за въвеждане на задължителна съдебна медиация. Това е част от Националния план за възстановяване и устойчивост (НПВУ), който се реализира благодарение на финансирането от Европейския съюз – NextGenerationEU. До края на 2024 г. във всички окръжни и районни съдилища се планира да се създадат 128 центъра за медиация. Целта е до 2025 г. 13% от делата в националните съдилища да бъдат изпратени на първата задължителна медиация. Очаква се поне 8% от тези дела да завършат със споразумение. Началото на проекта бе поставено от данни, според които 30% от делата, разглеждани в Центъра за медиация към Софийския районен съд, завършват със споразумение. Перспективата за страните също е добра – от тяхна гледна точка има щадящо прекратяване на спора с висок процент за преустановяване на отношенията с минимални загуби и подобряване на общуването, особено когато взаимоотношенията са били неизбежни – както при повечето семейни спорове, когато се отглежда дете (Споразумения 2023b) (при двойки с деца медиаторът има задача интересите на детето да не напускат фокуса на дискусиата).

Цел на проекта е подобряване на ефективността на гражданското и търговското правосъдие и смекчаване на натовареността на съдилищата. Очакваните резултати са следните:

1) понижаване на натовареността на съдилищата, респективно покачвайки темпа на ефективност в гражданското и търговското правораздаване;

2) да се укрепи културата на помирението като метод за разрешаване на спорове, който към този момент е до голяма степен непознат;

3) като цяло да се увеличи използването на извънсъдебната медиация и да се гарантират правата и интересите на страните;

4) да се вдъхне доверие в съдебната система и да се подобри бизнес средата. Тези резултати могат да бъдат осъществени посредством въвеждането на задължителни процедури за медиация в определени случаи. Насърчаването на използването на такава процедура не само има пряко въздействие върху работата на съдилищата, но е и безспорно рентабилна от гледна точка на време и финансови ресурси възможност за гражданите и предприятията да разрешават своите спорове, а ползите от нея са безспорни; и

5) предвижда се Законът да направи процедурите по медиация задължителни при не по-малко от 50 000 съдебни дела годишно, което би облекчило и страните по делото, и съдебната система.

Заклучение

В този доклад бяха разгледани и обяснени основни правни понятия и нормативни актове, свързани с медиацията. Установено беше, че има правна култура в нашето общество и бяха коментирани елементите, които я изграждат и допълват. След запознаването с процедурата по медиация и приложението ѝ, беше посочено как тя спомага за обогатяването на правната култура. Не на последно място се представи Законът за медиация в актуализирания му вид. Отбеляза се как задължителността на по-горе упоменатия метод за алтернативно разрешаване на спорове ще е ефективен за основната му заложенa цел – олекотяване на процесите в съдебната зала. Съответно това води след себе си и по-гъвкаво разглеждане на гражданскоправни и търговскоправни въпроси. Всичко изброено пък повишава осведомеността на хората за извънсъдебните способности за решаване на конфликти и показва как медиацията изгражда правна култура.

Използвана литература:

1. Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на съвета относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси (2005) 21.05.2005 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008L0052,22.04.2023>).

- (Direktiva 2008/52/EO na Evropeyskia parlament i na saveta odnosno nyakoi aspekti na mediatsiyata po grazhdanskopravni i targovskopravni vaprosi (2005) 21.05.2005, (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008L0052>, 22.04.2023.)
2. Европейски нарѣчник за законодателството в медиацията (2019), СЕРЕЈ 9, 14 юни 2019 година.
(Evropeyski narachnik za zakonodatelstvo v mediatsiyata (2019), СЕРЕЈ 9, 14 юни 2019 godina.)
 3. Закон за изменение и допълнение на Закона за правната помощ (2022). // ДВ, №102, 23.12.2022.
(Zakon za izmenenie i dopalnenie na Zakona za pravната pomosht (2022). // DV, №102, 23.12.2022)
 4. Закон за медиацията (2023). // ДВ, №11, 02.02.2023 (<https://www.justice.government.bg/home/normdoc/2135496713>).
(Zakon za mediatsiyata (2023). // DV, №11, 02.02.2023 (<https://www.justice.government.bg/home/normdoc/2135496713>))
 5. Мотиви към Проекта на Закон за изменение и допълнение на Закона за правната помощ от Решение №835 на Министерски съвет от 27 октомври 2022 година (<https://mjs.bg/api/part/getblob?hash=9568FEDD1E4731BBE0EC7082A5F2BC5F>, 22.04.2023).
(Motivi kam Proekta na Zakon za izmenenie i dopalnenie na Zakona za pravната pomosht ot Reshenie №835 na Ministerski savet ot 27 oktombri 2022 godina (<https://mjs.bg/api/part/getblob?hash=9568FEDD1E4731BBE0EC7082A5F2BC5F>, 22.04.2023.)
 6. НАЦИД. Професионални квалификации (2023). Списък на регулираните професии (<http://professio.nacid.bg/?id=31>, 20.04.2023).
(NATsID. Profesionalni kvalifikatsii. Spisak na reguliranite profesii (<http://professio.nacid.bg/?id=31>, 20.04.2023.)
 7. Пенчев, Н. (2023). Защо правната култура в България е ниска (<https://www.advokatami.bg/blog/zashto-pravната-kultura-v-bulgaria-e-niska/>, 20.04.2023).
(Penchev, N. (2023). Zashto pravната kultura v Bulgaria e niska <https://www.advokatami.bg/blog/zashto-pravната-kultura-v-bulgaria-e-niska/>, 20.04.2023.)

8. Проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за медиацията (2023) (<https://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=7136>, 22.04.2023).
(Proekt na Zakon za izmenenie i dopalnenie na Zakona za mediatsiyata (2023)(<https://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=7136>, 22.04.2023.)
9. Резултати за медиацията в България през 2017 (2017). Проект „Медиация в подкрепа на бизнеса“ (<https://www.bgmediation.com/novini/rezultati-za-mediatsiyata-v-balgariya-prez-2017-ot-proekta-mediatsiya-v-podkrepa-na-biznesa/>, 22.04.2023).
(Rezultati za mediatsiyata v Bulgaria prez 2017 (2017). Proekt „Mediatsia v podkrepa na biznesa“ <https://www.bgmediation.com/novini/rezultati-za-mediatsiyata-v-balgariya-prez-2017-ot-proekta-mediatsiya-v-podkrepa-na-biznesa/>, 22.04.2023.)
10. Споразумения (2023a). От кои професии са медиаторите – най-популярните и най-необикновените? (<https://www.sporazumenia.com/bg/news/id/79.html>, 22.04.2023).
(Sporazumenia (2023a). Ot koi profesii sa mediatorite – nay-populyarnite i nay-neobiknovenite? (<https://www.sporazumenia.com/bg/news/id/79.html>, 22.04.2023.)
11. Споразумения (2023b). Ново: Задължителна съдебна медиация? Плюсове, минуси и как (<https://www.sporazumenia.com/bg/news/id/99.html>, 22.04.2023).
(Sporazumenia (2023b), Novo: Zadalzhitelna sadebna mediatsia? Plyusove, minusi i kak (<https://www.sporazumenia.com/bg/news/id/99.html>, 22.04.2023).
12. Харта на основните права на Европейския съюз. // Официален вестник на Европейския съюз (2016) /C 202/02 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=ET>, 22.04.2023).
(Harta na osnovnite prava na Evropeyskia sayuz. // Ofitsialen vestnik na Evropeyskia sayuz, 2016/C 202/02 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=ET>, 22.04.2023.)
13. Център за разрешаване на спорове (2023). Обучение за медиатори, частна комуникация. София.

(Tsentar za razreshavane na sporove (2023). Obuchenie za mediatori, chastna komunikatsia. Sofia.)

14. Accatino, D. (1997). El saber dogmatico en nuestra cultura juridica. // Revista de Derecho, Vol. VIII, pp. 7 – 18.
15. Prayer, S. (2012). Why is mediation not used more often as a means of alternative dispute resolution?. // European Parliament's Committee on Legal Affairs, 1-22 (<https://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201212/20121219ATT58302/20121219ATT58302EN.pdf>).

За контакти:

Петя Стоянова

Софийски университет

„Св. Климент Охридски“

petya.stoyanova298@gmail.com